

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**PÁRHUZAMOS TÁRSADALMAK – SZEGREGÁCIÓS ÉS
INTEGRÁCIÓS FOLYAMATOK HAJDÚBÖSZÖRMÉNYBEN**

Mező Barna

Témavezető:

Prof. dr. Baranyi Béla
az MTA doktora

DEBRECENI EGYETEM
Kerpely Kálmán Doktori Iskola

Debrecen

2013

1. A kutatás célja

A társadalmi egyenlőtlenségek gyakorlatilag végigkísérik az emberiség történelmét, mert az egyes egyének, családok vagy csoportok jövedelmi, vagyoni, műveltségi stb. viszonyai, illetve az ezzel összefüggésben álló lehetőségei (munkavállalás, lakhatási és életkörülmények stb.) nagy különbségeket mutatnak a társadalomban. Az egyenlőtlenségek tehát nem pusztán a jelenlegi pozíciót határozzák meg, hanem az esélyeket is – vagyis hosszú távra determinálhatják a lokális társadalmi struktúrát, és könnyen termelhetnek újra kedvezőtlen folyamatokat (*Andorka, 2006*).

A szegregáció a jelentős társadalmi különbségekre épülő jelenség, amely során az erősebb státusszal rendelkező csoportok korlátozzák a gyengébbek szabad választáshoz fűződő jogait/lehetőségeit, és ezáltal sérül az utóbbiak esélyegyenlősége, akár a teljes marginalizálódás állapotáig is eljuttatva őket. A folyamat magába foglalhat aktív és passzív összetevőket is: az aktív szándék esetén tudatos a kirekesztés, míg a passzív történés esetében az érintettek „ki akarnak rekesztődni”, vagy a társadalmi folyamatok (nem véletlenül) úgy működnek, hogy beazonosítható külső szándék nélkül kerülnek ebbe az állapotba (*Ferge, 1991, 2003*).

A szegregáció természetesen nemcsak társadalmi, hanem térbeli vonatkozásban is értelmezhető, és ahogyan az a hajdúböszörményi szőlőskertek példáján is érzékelhető, sokkal látványosabban nyilvánul meg. A különböző etnikai csoportok és/vagy társadalmi rétegek lakóhelyének egy településen belül történő erőteljes elkülönülése (bár ez nem törvényszerű) általában együtt jár a jövedelmi viszonyok és az infrastrukturális ellátottság számottevő egyenlőtlenségeivel. Mindez eleve magában hordozza a fizikailag leromlott állapotú, szegényebb rétegek által lakott városrészek (nyomornegyedek, slum-ok) kialakulásának lehetőségét (*Andorka, 2006*).

A rendszerváltást követően a társadalmi különbségek és a szegregációs jelenségek egyaránt számottevően felerősödtek Magyarországon és Hajdúböszörményben is, ezért a disszertáció alapvető célkitűzései közé tartozik, hogy feltérképezze Hajdúböszörmény (az egyik legtipikusabb, nagy kiterjedésű alföldi mezőváros) szegregátumait, vagyis azokat a főként külső városrészeket, amelyekben az alacsony státuszú népesség aránya meghaladja a 40%-ot.

Tekintve, hogy statisztikai adatok ilyen bontásban a népszámlálások közötti periódusokban nem állnak rendelkezésre, ezért a demográfiai, foglalkoztatottsági stb. trendek részleteiben nem ismertek, kizárólag empirikus módszerek felhasználásával lehet képet alkotni róluk – a számos interjú és terepbejárás segítségével elsősorban a szőlőskertek aktuális problémáit igyekeztünk feltárni. A kutatás célcsoportját a város

hátrányos helyzetű társadalmi csoportjai, azon belül pedig különösen a kedvezőtlen társadalmi és gazdasági pozícióban lévő cigány lakosság képezi. A vonatkozó szakirodalom alapos áttekintése és a demográfiai statisztikák feldolgozása mellett a vizsgálatok tehát elsősorban elsődleges adatgyűjtésen alapulnak.

A településen belüli, társadalmi és térbeli szegregációs jelenségek és hosszútávra ható folyamatok feltárása mellett kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy feltérképezzük azokat a népességmozgási irányokat, amelyek hozzájárulnak a kertségek lakosságának emelkedéséhez. Noha ez több tényező miatt csak korlátozott mértékben sikerülhetett, a dolgozat mégis hasznos adalékokkal szolgál a jellemző demográfiai folyamatokról. Sokkal kézzelfoghatóbb eredménnyel járt a helyi ingatlanpiac sajátosságainak vizsgálata, különös tekintettel azokra a tényezőkre, amelyek hozzájárulnak az alacsony társadalmi státuszú lakosság területi koncentrációjához.

Az ingatlan-, ezen belül a lakásállomány (a megkülönböztetés nem véletlen) városon belüli eltérő adottságai, illetve a lakáshoz jutás ugyancsak meglehetősen tág határok között mozgó, a vizsgált célcsoport számára mégis meglehetősen homogén lehetőségei ugyanis jól kimutatható településszerkezeti változásokkal járnak, nyilvánvaló összefüggést mutatva a szegregációs jelenségekkel.

A fentebb ismertetett célkitűzések alapján a kutatás távlati célkitűzése, hogy a helyi, egyszerre városi és mégis vidéki cigány lakosság alapvető problémáinak alapos feltárása mellett a gyakorlati szakemberek számára is hasznosítható javaslatokat adjon a társadalmi problémák kezelésére, és a leromlott településrészek környezeti viszonyainak javítására.

A kutatási célokkal kapcsolatban felvetődött problémák, kérdések alapján hipotéziseink a következők:

- Hajdúböszörmény településszerkezeti adottságai eleve kedveznek a szegregációs folyamatoknak, és ezt az elmúlt évtizedek gazdasági-társadalmi változásai tovább erősítették.
- A kertségekbe irányuló migráció majdnem kizárólagosan a városon kívülről érkezőkből táplálkozva emelte meg jelentősen a kvázi külterületi népesség számát.
- A beköltözés fő motivációját nem a városi létformához kapcsolódó tágabb lehetőségek (pl. munkavállalás) képezik, hanem egyértelműen a lehető legolcsóbb ingatlanokhoz való hozzájutás.
- A kertségekbe irányuló migrációban ennek megfelelően azok az abszolút mélyszegénységben élő csoportok vesznek részt, akik számára a távolabbi (nemzetközi) migráció már nem jelent alternatívát.

- Az emberhez nem méltó életkörülmények nemcsak a kertésgekben generálnak negatív társadalmi folyamatokat, hanem azok belátható időn belül a város egészére is érezhetően kihatnak majd.
- Tekintettel a korábban történt beavatkozások a jelentős ráfordítások ellenére sem hozták meg a várt eredményeket, a szegregációs jelenségek inkább erősödő, semmint csökkenő tendenciával jellemezhetők, és ez egyre inkább kihat a város egészére.
- Végül, de nem utolsó sorban a témaspecifikus elemzés többek között arra a súlyos társadalmi-gazdasági dilemmára keres választ, hogy Hajdúböszörmény önkormányzatának antiszegregációs programja a települést övező kertéségi részeken élők felzárkóztatása, azaz a város tradicionális közösségéhez való integrációja révén képes lesz-e felszámolni a jelenlegi kettős társadalmi lét alapjait, avagy még hosszú ideig hatnak az ún. párhuzamos társadalom meglétéből fakadó hátrányos következmények, a felzárkózás dinamikáját pedig a további elzárkózás és szegregáció fékezi majd.

A fentebbi hipotézisek számos igen összetett problémát vetnek fel – a dolgozat terjedelmi és egyéb korlátok miatt nem törekedhet ezek megválaszolására, inkább csak az összefüggések, illetve egyes jelenségek okainak feltárását kívánja elkezdni, illetve folytatni. A dolgozat új oldalról, kifejezetten az ingatlanpiac, a lakóköznyezet állapota felől próbálta megközelíteni a hajdúböszörményi szegregációs jelenségeket, de ebben a tekintetben is csak a kezdeti lépéseket tehette meg, további részletes kutatások előtt nyitva ezáltal kaput.

2. A kutatás előzményei

A hajdúböszörményi szőlőskertek a népességszám dinamikus emelkedésével, illetve a társadalmi problémák fokozódó megjelenésével egyre inkább a várossal foglalkozó kutatók érdeklődésének homlokterébe kerültek, bár kialakulásukkal és sajátosságaikkal kapcsolatban már korábban is jelentek meg magas színvonalú elemzések. A társadalmi problémák fokozódásával együtt járt az önkormányzat nagyobb szerepvállalása is, és mindezt nemcsak a fejlesztési koncepciókban (főként a település szegregátumait külön kiemelő, antiszegregációs tervvel kiegészített Integrált Városfejlesztési Stratégia) való terjedelmesebb megjelenés bizonyítja, hanem a szőlőskerteket érintő gyakorlati intézkedések is (*Bencsik, 1975, Szendrey, 1973, Tóth, 1996*).

Munkánk közvetlen előzményeként azonban három kutatást jelölhetünk meg, mert bár egyik sem kifejezetten a szőlőskertekre koncentrál, azonban rengeteg

hasznos információval szolgálnak a közelmúltban és a jelenben ott zajló társadalmi folyamatok háttéréről. A legkorábbi ezek közül egy 2001-ben lefolytatott egészségszociológiai felmérés volt, amelyben a lakosság egészségi állapota és az ellátórendszer igénybevételi jellemzői mellett külön blokkot képviselt a háztartások szociális helyzetének vizsgálata. Habár a kutatásnak nem volt közvetlen célkitűzése a területi sajátosságok kimutatása, mégis jól elkülöníthetővé tette a városban kialakuló szegregátumokat (*Czibere – Fónai – Pataki – Zolnai, 2002*).

Az ekkor használt kérdőív tartalmazott egy, a háztartásokra és a háztartások szociális helyzetére vonatkozó blokkot. Ennek az adatai alkalmasak a *város szociálisan hátrányos helyzetű csoportjainak a jellemzésére, azok szocio-demográfiai körülhatárolására*. A munka során kialakított minták a következők voltak: 503 fős lakossági minta (a mintaválasztás egységei háztartások voltak, háztartásonként egy fő), illetve 1850 fős ellátotti minta, ellátási típusonkénti almintákkal.

A munkában a *hátrányos helyzet* néhány jellemző vonását elemezték, ennek jellemző mutatóiként

- a háztartásfő általános iskolai és be nem fejezett általános iskolai végzettségét,
- a háztartásfő inaktív státuszát,
- a háztartásfő munkanélküli státuszát,
- a háztartásnagyságot,
- a szegénységi küszöb alatti háztartási jövedelmet.

A megkezdett munka „folytatásaként” tekinthetünk a Fónai Mihály, Balogh Éva és Juhász György szerzői hármastól a hajdúböszörményi városi egészségtervhez elkészített kutatásra. Ebben az anyagban már kiemelt prioritást kapott a városban élő cigány népesség életkörülményeinek szociálgeográfiai vizsgálata, amelyben a 2001-es adatfelvételnél alkalmazott módszerek alapján, háztartásonként (a „háztartásfők” válaszaira alapozva) készült el a lakossági kérdőíves felmérés (*Fónai – Balogh – Juhász, 2004*).

Saját kutatásunk szempontjából ez már több okból is közvetlen előzménynek tekinthető. Egyrészt a kutatás során kifejezetten a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek életkörülményeit állították a fókuszba, és a szerzők vélekedése szerint sikerült is bevonniuk a helyi társadalom legrosszabb körülmények között élő tagjainak számító cigány népesség csaknem teljes egészét. Másfelől a korábbiakkal szemben itt már kifejezetten törekedtek a Hajdúböszörményben lévő szegregátumok lehatárolására, és ezek egyik fontos elemeként különítették el Bodaszőlőt és a szőlőskerteket, utalva azok társadalmi-demográfiai folyamataira.

Az 1990-es évek utolsó harmadára eső gyors és egyben szelektív benépesülést, illetve az ezekből fakadó problémákat Tóth Antal is kiemeli doktori disszertációjában, amely ugyan Hajdú-Bihar megye egészét tekintve elemzi a bűnözés térbeli aspektusait, azonban Hajdúböszörmény részletes kriminálszociológiai vizsgálata a dolgozat fontos és terjedelmes tartalmi egysége (Tóth, 2007).

A szerző külön kiemeli, hogy a Debrecenből és az ország egyéb, elmaradott térségeiből (pl. Cserhát) a megélhetési nehézségek enyhítése érdekében ide érkező, marginalizálódott, zömében szociális segélyezésre szoruló, illetve cigány származású népesség a statisztikai adatok alapján is kimutathatóan rontotta a szőlőskertek, közvetve pedig az egész város közbiztonsági helyzetét. A szőlőskertekben az elemzés szerint dinamikusan emelkedett a bűncselekmények elkövetésének gyakorisága, és az itt élő lakosság arányában a város egészéhez viszonyítva kimondottan magas az egy éven belül felderített bűnesetek száma – vagyis egyértelműen a bűnügyileg „fertőzött” területnek számít.

A bűncselekmények között az egyes elkövetési módokat tekintve is jellemző sajátosságokat mutatnak a szőlőskertek: a leggyakoribb bűnténynek számító lopásokat, valamint a betöréses lopásokat és a testi sértéseket tekintve jelentős felülreprezentáltság mutatható ki. Az állandó rendőri jelenlét hiánya (ez gyakorlatilag megoldhatatlan) azonban csak az egyik tényező, az egyes elkövetési formákat sokkal inkább meghatározzák a társadalmi viszonyok és életkörülmények (pl. lakatlan ingatlanok, elhagyott gazdasági épületek, a mélyszegénységből eredő konfliktusok és „megélhetési bűnözési formák” stb.) – és ez saját kutatásunk szempontjából is kiemelendő.

3. A kutatás módszerei

Mivel a területi-társadalmi szegregáció erőteljesen összekapcsolódik a cigány etnikummal, ezért a helyi cigányság településen belüli helyzetének és belső társadalmi tagozódásának pontosabb megismerése érdekében *empirikus vizsgálatokat végeztünk* a városban. A munka alapját egy *prominens személyek körében elvégzett interjúk vizsgálat* képezte. A *több tucatnyi megkérdezett* úgy lett kiválasztva, hogy pontos képet kaphassunk a település minden egyes szegregátumáról, szociális, oktatási, ingatlanpiaci szempontból egyaránt, ezért *a cigánysághoz kapcsolódó problémakör valamely elemével napi szinten foglalkozó oktatási, szociális szakemberektől* kapott információk begyűjtése mellett

kíváncsiak voltunk a szegregátumok által érintett *településrészek önkormányzati képviselőinek a véleményére* is.

A szegregátumok ingatlanpiaci viszonyait szemléletesen bemutató leírásokat az *önkormányzattól kapott háttéranyagok feldolgozásával egészítettük ki*. Mindezeket a Nagy-Bocskai-kert, illetve a Lorántffy-kert terepbejáráson alapuló részletes ingatlanfelmérése teszi még teljesebbé, utóbbi esetében a teljes kertségre, míg előbbinél négy dülő valamennyi telkére kiterjedően. A felmérés (elsősorban a személyiségi jogokra vonatkozó jogszabályok, illetve a „gazdátlan” telkek miatt) a külső állapotok leírására korlátozódott, de a tulajdonosi viszonyokkal kiegészülve hasznos információkat szolgáltat az érintett területek lakásviszonyairól, ezen keresztül az életkörülményekről.

A primer adatgyűjtés mellett természetesen szekunder adatfeldolgozást is végeztünk munkánk során. A demográfiai, gazdasági, szociális és egyéb adatok összegyűjtésére felhasznált források közül külön ki kell emelnünk a TeIR (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer) és a KSH T-Star adatbázisait, valamint a Hajdúböszörmény Város Önkormányzata által a rendelkezésünkre bocsátott különböző adatforrásokat és dokumentumokat (népesség-nyilvántartási adatok, Integrált Városfejlesztési Stratégia, témaspecifikus önkormányzati jelentések, dokumentumok és egyéb irattári anyagok stb.).

A kutatás célkitűzéseihez igazodva saját vizsgálataink lebonyolításához a társadalomtudományi kutatásokban igen gyakran alkalmazott módszereket használtunk fel: az egyéni mélyinterjúkat, a félig strukturált interjúkat, illetve a fókuszcsoportos megbeszéléseket. A választást elsősorban az indokolta, hogy ezek a megoldások a városról, illetve a szőlőskertekről elérhető statisztikai adatok által is jelzett társadalmi folyamatok mellett feltárhatóvá teszik a mögöttes információkat, megmutatják az ehhez kapcsolódó jelenségek szubjektív megélését, lehetőség nyílik a közvélemény bizonyos szintű reprezentációjára, illetve más módon össze nem gyűjthető ismereteket szolgáltatnak.

A mintegy félszáz interjúalany legnagyobb része mindezek figyelembevételével került kiválasztásra: a szőlőskertek korábbi és jelenlegi viszonyait funkciójukból adódóan jól ismerő, de tevékenységüket tekintve széles spektrumon mozgó személyekkel folytattuk le a beszélgetéseket. Az egyes szakterületekért (szociális ellátás, oktatás, ingatlankezelés stb.) felelős önkormányzati tisztviselők, képviselőtestületi tagok mellett mezőőr, védőőr, pedagógus, ingatlanpiaci szolgáltatásban érdekelt vállalkozó, különböző civil szervezetek vezetői, egyházi tisztségviselők vagy épp a szőlőskertekben tulajdonnal rendelkező magánemberek is bekerültek a mintába.

A társadalmi reprezentációt igyekeztünk javítani azzal is, hogy bizonyos, leginkább épp a szőlőskertekben uralkodó állapotok miatt összehívott lakossági fórumokat fókuszcsoportos interjúk készítésére használtuk fel. A három alkalommal lefolytatott beszélgetések (illetve a fórumok hangulatát tovább folytatva esetenként inkább viták) résztvevőinek létszáma szinte minden alkalommal 50 és 80 fő között mozgott, éppen a témában való érintettség miatt.

A lakáspiacról, illetve magukról a lakóingatlanokról információt szolgáltató leghatékonyabb módszer maguknak a szőlőskerti ingatlanoknak az állapotfelmérését célozta meg, bár ahogyan az előzőekben említettük, ez a külső adottságok rendszerezett összeírásában merült ki, a belső tér aktuális viszonyairól nem nyújtott információt. A felmérés személyes (mezőri segítséggel történő) terepbejárás során zajlott le, 2008. május és augusztus között, több ütemben.

A teljes Lorántffy-kert, illetve a Nagy-Bocskai-kert négy dűlője (az 1.-4. dűlők) került be a vizsgálatokba, összesen 1147 darab telket érintve. Az egyes telkek állapotának szemrevételezése előtt a földhivatali és önkormányzati nyilvántartások alapján megvizsgáltuk az egyes telkek tulajdonviszonyait, a tulajdonosok száma mellett a használat jogcímét is beleértve. Ezt követően a közvetlen felmérés során azt vizsgáltuk, van-e egyáltalán lakhatásra alkalmas ingatlan az adott telken, ha igen, akkor azt lakják-e, és több szempont figyelembevételével döntöttük el azt, hogy gondozott vagy gondozatlan-e a telek. A gondozottság fokának megállapításához többek között olyan jól beazonosítható jegyeket használtunk fel, mint a kommunális hulladék, az építési törmelék, vagy éppen a parlagfű jelenléte vagy hiánya, valamint a kerítés megléte (illetve inkább nem létezése) is bekerült a szempontok közé. Az alapvető cél tehát a telkek, illetve az azokon található ingatlanok aktuális állapotának felmérése volt, és a fentebbi szempontok alkalmazásával annak eldöntése, hogy az adott környezetben gondozottnak minősíthetők-e.

A *másodlagos elemzéseket* egyrészt a rendelkezésre álló statisztikai és egyéb adatok rendszerezése és feldolgozása, másrészt az empirikus vizsgálatokból származó információk értékelő, tematikusan rendezett összefoglalását követően végeztük el. Az elkészített interjúkat egyrészt terjedelmi korlátok miatt nem közöljük részletesen, másfelől több esetben is felmerült az anonimitás és a teljes beazonosíthatatlanság igénye, ezért még inkább arra törekedtünk, hogy csak a legfontosabb konzekvenciákat jelenítsük meg a feldolgozás során.

Véleményünk szerint az elemzés értéke ennek ellenére sem csökken, mivel jól megragadhatók maradtak azok a csomópontok, amelyek leginkább foglalkoztatják a városban élőket. Az elemző fejezetekben ezért nem az interjúk egyes kérdé-

sei, kérdéscsoportjai mentén történt meg a beszélgetések során szerzett tapasztalatok beépítése, hanem három nagyobb blokk (a szegregátumok lehatárolása, a társadalmi konfliktusok és az elkülönülés, illetőleg a hátrányos helyzetű (nagyobb részt cigány, vagy annak tekintett) lakosság életkörülményei) köré csoportosítva, illetve a várható tendenciák, valamint a javaslatok, konzekvenciák között feltüntetve. Az elemző fejezetekben mindebből következően nem a szó szerinti idézetek megtartására, hanem sokkal inkább az elhangzottak adott szempontokat követő tartalmi összefoglalására törekedtünk.

Az ingatlanpiaci viszonyok elemzése során a „mintavétel” sajátosságai miatt (lásd fentebb) csak minimális mértékű leíró statisztikai elemzésre nyílt módunk, ugyanakkor a beszerzett információk kiváló alkalmat nyújtottak a térinformatikai feldolgozásra. A vizsgálati területre vonatkozóan ezért dűlönként is elkészítettük a tematikus térképeket, azonban terjedelmi korlátok miatt általában csak az öszszegző kartogramok jelennek meg a dolgozatban.

Az eredmények könnyebb érthetősége és szemléltethetősége érdekében ahol csak mód nyílt rá, ott táblázat, illetve ábra és/vagy térkép formájában is közöltük. Az ily módon nyert eredmények alapján igazoltuk vagy éppen cáfoltuk a témafelvetésben felállított kiinduló hipotéziseinket. Az alaphipotéziseink bizonyítására tett kísérletek, elemzések során gyakran akadtunk olyan összefüggésekre is, amelyeket előzőleg nem vártunk, ugyanakkor megértésükhöz és magyarázatukhoz rengeteg segítséget adtak a személyes tapasztalatok, illetve háttérinformációk.

A vizsgálatok során kapott adatokat a relatíve kis elemszám, illetőleg a kevés változó miatt a Microsoft Office Excel 2003 program segítségével dolgoztuk fel és értékeltük, a diagramokat szintén ezzel a szoftverrel készítettük el. A térinformatikai ábrázolásokhoz a Mapinfo Professional 6.5 nevű GIS szoftvert használtuk, míg a térképek végső formájának kialakításához segítségünkre volt a Gimp for Windows 2.8.2. típusú képszerkesztő program.

4. Az értekezés főbb megállapításai

A kutatás során egyértelműen bizonyítást nyert, hogy Hajdúböszörmény sajátos térszerkezeti pozíciója és településmorfológiai adottságai jelentős mértékben elősegítik a szegregációs folyamatok beindulását és fennmaradását, az utóbbi évek-évtizedek kedvezőtlen, főként a legszegényebb rétegeket rosszul érintő gazdasági-társadalmi változásai pedig fel is erősítették azokat.

A migráció és a települési szegregáció tekintetében a város belső szerkezetén (főként a lakótelepek elhelyezkedése stb.) kívül igen jelentős szerepet játszanak a belterületi lakott helyek, illetve még inkább a külterületen elhelyezkedő kertészek. Mivel az ezekbe irányuló bevándorlás alapvetően a halmozottan hátrányos helyzetű, underclass rétegek körében jellemző, ezért a migrációs célterületek egyben a szociális problémák kiemelkedő gyűjtőhelyévé válnak, országos szinten is egyedülálló kihívások elé állítva az önkormányzatot és szakintézményeit.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a város cigány közössége a felmérések alapján viszonylag szegregáltan, bár a nem cigányokkal térben keverten jelenik meg. Mindez azt jelenti, hogy a cigányokkal egy lakóövezetben a hasonló társadalmi státuszú nem cigányok élnek, akik körében a vegyes házasságok és együttélés miatt jelentős az etnikai önklasszifikáció bizonytalansága. A közigazgatási, közoktatási, szociális és egészségügyi szakemberek ismeretei alapján a város cigány közössége három, térben jól körülhatárolható, részben szegregált övezetben, illetve lakókörzetben koncentrálódik.

Hajdúböszörmény délkeleti részén található az ún. „Déli Lucernás”, a város *cigány lakosságának* tradicionális lakókörzete, ahol a nem cigány lakosságtól viszonylag kevésbé elkülönülve és egy tömbben élnek. Ebben a körzetben található a város „cigány óvodája” és „cigány iskolája”, ahol a tanulók meghatározó aránya tartozik az etnikai kisebbséghez. A kilencvenes évek utolsó harmadában gyors betelepedés indult meg a város közigazgatási területén található Bodaszőlőre és a szőlőskertekbe, amely övezet a város és Bocskai kert között található.

A jelenre és még inkább a jövőre nézve igen súlyos problémákat vet fel az a statisztikai adatokkal is jól alátámasztható tény, hogy a lakásviszonyok igen szoros kölcsönhatásban állnak a migrációs folyamatokkal. Az általunk külön is vizsgált szőlőskerti ingatlanokban a rendszerváltás idején még alig több mint száz ember élt, de ez a szám két évtized alatt csaknem folyamatos növekedést mutatva a tízszeresére emelkedett. Az igazán dinamikus népességnövekedés az 1990-es évtized közepén indult meg, és azóta (a 2004-es évben kimutatható, részben a statisztikai adatgyűjtés, illetve másrészt a szabályozási háttér megváltozására visszavezethető csökkenést leszámítva) is töretlenül minősíthető (1. ábra).

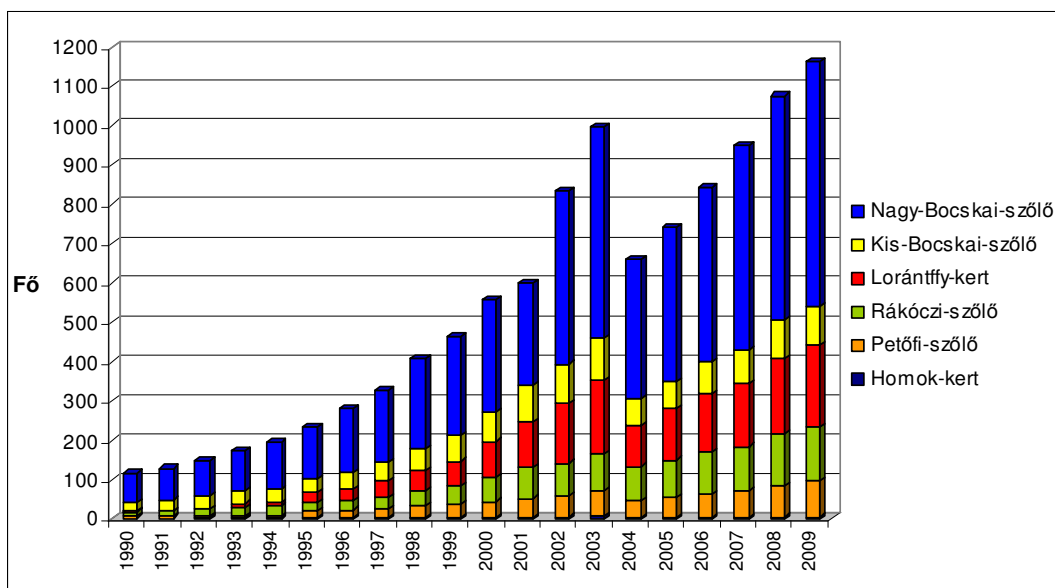
A szegényebb társadalmi rétegek az elmúlt évekre, lassan évtizedekre visszamenően gyakran alkalmazott drasztikus megszorító intézkedések nyomán növekvő arányban kényszerültek a számukra fenntarthatatlanná váló belterületi ingatlanokból a kertészek jóval olcsóbb (és az alacsony komfortfokozat miatt egyben alacsonyabb rezsijű), de lakhatásra egyre kevésbé alkalmas épületeibe. Az

ide irányuló migráció az 1990-es években még etnikai hovatartozástól többé-kevésbé független, gazdasági/megélhetési okokra visszavezethető folyamat volt, azonban az egyre élesedő társadalmi feszültségek, illetve a városrészek rohamosan csökkenő presztízse komoly táptalajt teremtettek a minél olcsóbb ingatlanokat kereső cigány családok betelepülésének.

Az újabb migrációs hullám az ezredforduló tájékán kezdődött, amikor már az ország távolabbi területeiről (Kazincbarcika, Ózd), valamint nagyobb létszámban Hajdúhadháztól és főként Debrecenből is érkeztek cigány családok. Az alapvető okok (felsorolásszerűen) a következők voltak: az „uzsorázás” csapdájába kerülés, az erkölcsi és büntetőjogi ellehetetlenedés, a munkahelyek megszűnése, illetve az eladósodás – egyszerűen az érintettek nem láttak lehetőséget a megélhetésre az eredeti lakókörnyezetükben.

1. ábra

A szőlőskertek népességszámának alakulása 1990–2011 között

Forrás: Hajdúböszörmény Város Polgármesteri Hivatal Hatósági Osztály Okmányirodájának adatai alapján saját szerkesztés.

A „spontán” beköltözési folyamatot erősítették fel szervezett keretek megteremtésével azok az ingatlanirodák, amelyek ráálltak a szőlőskerti ingatlanok közvetítésére (a vizsgálat idején is történt ilyen jellegű ingatlankeresés a Nagy-Bocskai szőlőskertben). A kijárlásra kerülő ingatlanok célcsoportja egyértelműen a cigány származású vagy alacsony státuszú lakosság. Vannak olyan helyi lakosok

is, akiknek több ingatlanja van a külterületeken, és ezeket „szívességi lakáshasználat” címén elsősorban cigányoknak adják ki albérletbe, így adózni sem kell.

Érdekes tapasztalat ugyanakkor, hogy a Déli-Lucernás területén lévő belterületi szegregátumok között gyakorlatilag nincs népességmozgás, mivel nincsenek meg a lakhatási feltételek, azaz nincsenek beköltözhető lakóingatlanok vagy szabad telkek. Az önkormányzat sem akarja bővíteni a szegregátumok területét, hiszen azzal hozzájárulna a probléma nagyságának növekedéséhez, esélyt adva a további bevándorlásra. A bővítésre lehetőséget kínáló üres telkeket a Déli-Lucernás szomszédságában a TESCO és LIDL áruházak foglalják el, ami egy kereskedelmi zóna kiépülését vetíti előre. Kizárólag „vegyes” házasság (egymástól elkülönülő cigány csoportok tagjai között) esetén települnek be új lakók a területre.

Az átlagosnál jóval kedvezőtlenebb lakáskörülmények, illetve az előzőekben felvázolt demográfiai folyamatok magukban hordozták a fokozatosan növekvő társadalmi feszültségek területi koncentrációjának veszélyét. A cigány háztartások létszáma több mint másfélszerese a városi átlagértéknek, vagyis a cigányság esetében nagyon magas laksűrűség jellemző, ami a megélhetési lehetőségeket figyelembe véve a helyi szintű családpolitika, gyermekvédelmi politika és lakáspolitikára számára eleve nehezen kezelhető szociális problémákat eredményez.

Az interjúk tapasztalatai alapján meglehetősen sokszínű kép rajzolódik ki a helyi társadalom szemében a cigányságot érintő integrációs és szegregációs folyamatokról, főként azok okainak és megoldási lehetőségeinek tekintetében. Jól látható, hogy sokszor finoman szólva is sarkítva, olykor nem is előítéletektől mentesen fogalmaztak az interjúalanyok – azonban az is érződött, hogy ennek háttérében nem a személyes emberi konfliktusok állnak, hanem sokkal inkább a tehetetlenség.

A legtöbb esetben érzékelhető volt a gyakorlatilag évszázados múltra visszatekintő „cigány-paraszt” szembenállás máig is érvényesülő, sőt, bizonyos értelemben felerősödő hatása. A rejtett vagy éppen nyílt konfliktust az eltérő életmódból eredő eltérő térhasználat váltja ki, mivel a „parasztok” nem nézik jó szemmel, hogy a cigányok nem foglalkoznak lakókörnyezetük állapotának szinten tartásával, közvetlen élőhelyüket „lelakják”. Míg a cigányok esetében ez (a korábbi és akár mai vándorló életformából adódóan és átöröklötten) természetesnek tekinthető, hiszen nincs semmilyen átérzett kötődésük a „porta” iránt, addig a nem cigány társadalom megközelítésében mindez barbár pusztítás, értelmetlen rombolás.

Az erőteljesen érezhető szegregációs folyamatok ellenére a megkérdezettek véleménye és saját tapasztalataink alapján elmondható, hogy az Integrált Városfejlesztési Stratégiában a megadott kritériumok alapján lehatárolt

szegregátumokon belül nem jellemző a térbeli elkülönülés, inkább egy-egy család vagy korábbi nemzetség által lakott utca, esetleg utcarész különíthető el, ez alapján beszélhetünk kisebb csoportosulásokról.

Az eredményes integráció lehetőségeit tekintve a legtöbben az oktatást, az „értelmes”, lehetőleg munkahelyen és nem közmunkák keretében történő munkavégzést, illetve a meghatározó közösségi szereplők megjelenését és tevékenységét emelték ki. Sokak szerint mindezek mellett leginkább a kultúrájukon keresztül lehetne őket közelebb hozni egymáshoz és a többségi társadalomhoz, illetve ez egy kitörési pont lehet (korábban például a Duna televízió készített felvételt a helyi táncokról).

Több kérdés kapcsán is elhangzott, hogy a cigány családokban az alapvető problémák felszámolásában a nők lehetnének kulcsszereplők a gyermeknevelés miatt, míg a foglalkoztatással és a munkavégzéssel kapcsolatos kérdésekben a férfiak a dominánsak. Szintén többek szájából elhangzó vélemény volt, hogy személyre szabottan, a szegregátumokra lebontva kell megoldásokat találni.

A Lorántffy-kert és a Nagy-Bocskai-kert dűlőiben végzett, 1147 telket érintő személyes terepbejárás tapasztalatait röviden összefoglalva elmondható, hogy az egyes dűlőkben látott, az életkörülményeket alapvetően meghatározó ingatlanviszonyok összességében nem okoztak meglepetést, és megfelelték az előzetes várakozásoknak. Nyilvánvalóvá vált, hogy a mélyszegénységben élő társadalmi csoportok növekvő létszámú betelepülésével párhuzamosan egyre inkább romlik a lakókörnyezet külső megjelenése, és az átlagosnál magasabb a gondozatlan, elhanyagolt telkek száma és aránya a központi belterülethez viszonyítva. A kertéségeken belüli területi összefüggések ugyanakkor az esetek döntő többségében nem ragadhatók meg, nem mutathatók ki szabályszerűségek.

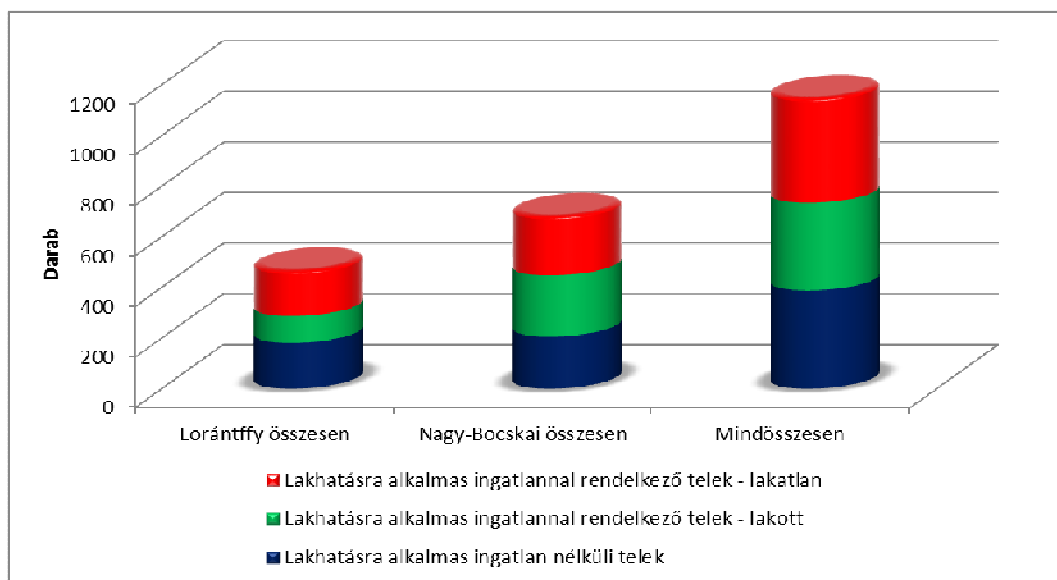
Az egyes telkek, valamint az azokon található ingatlanok állapotának szemrevételezését megelőzően a rendelkezésre álló hivatalos nyilvántartások alapján megvizsgáltuk a telkek tulajdonviszonyait, a tulajdonosok száma mellett a használat jogcímét is beleértve. Mindezek alapján elmondható, hogy a telkek döntő többsége mind a Lorántffy, mind pedig a Nagy-Bocskai kertben az ott élők saját tulajdonában van. Felméréseink és a hivatali adatok alapján a vizsgálatba bevont 1147 telek közül 760 darabon (66,3%) található egyáltalán lakhatásra valamilyenre alkalmas ingatlan, vagyis a Lorántffy-kertben a telkek 61,2%-án (285 darab), a Nagy-Bocskai-kertben pedig 69,8%-án (475 darab).

Az ezekből ténylegesen lakott ingatlanok aránya összességében nem érte el a 46%-ot, és ez alapvetően a Lorántffy-kert gyéribb benépesülésére vezethető vissza elsősorban, mivel az ottani 37,2%-os érték jóval alatta marad a Nagy-

Bocskai-kertben megfigyelhető 50,7%-nak. Az előzőek értelmében a Lorántffy-kertben a legmagasabb az elhagyatott, lakatlan vagy lakhatásra alkalmas ingatlanokkal nem rendelkező telkek aránya, az itteni 78,3%-os érték jóval magasabb az átlagos 69,7%-nál, illetve a Nagy-Bocskai-kertre jellemző 64,6%-nál. Az adatokból jól látszik, hogy a Hajdúböszörmény központi belterületétől (és egyben Hajdúhadháztól is) távolabb eső, eleve kisebb területű Lorántffy-kert kevésbé vonzza a betelepülni szándékozókot, és az is egyértelmű, hogy a szőlőkertekben még mindig magas a jelenleg hasznosítatlan telkek száma és aránya. Ez tehát tovább generálhatja az ide irányuló migrációt, bár az is tény, hogy a jelenleg nem lakott, relatíve „jó fekvésű” ingatlanok egyre gyorsabb ütemben pusztulnak le – és nem elsősorban a természeti erők hatására (2. ábra).

2. ábra

A vizsgált dűlőkben található telkek és ingatlanok megoszlása kihasználtság alapján

Forrás: Helyszíni terepbejárás és a hivatali nyilvántartások adatai alapján saját szerkesztés.

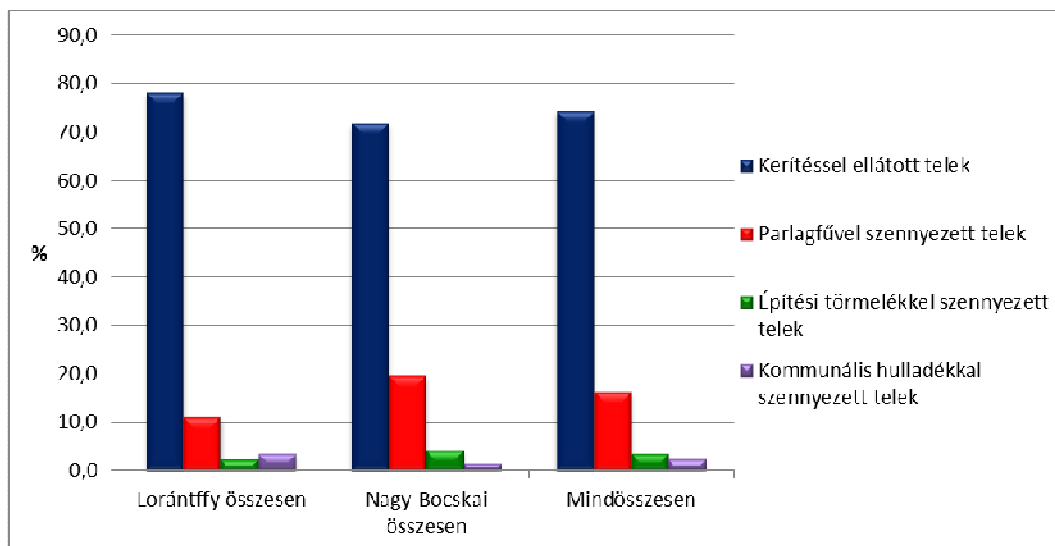
Már önmagában az is szembeűnő, hogy a kimutathatóan rossz közbiztonság (lásd Tóth, 2007) ellenére sok telk körül már kerítés sem található, Igaz ugyan, hogy a mélyszegénység miatt nem is védhetnének túlságosan nagy értékeket (bár néhány körbekerített telk még közel eredeti állapotában van, de azok tulajdonosai nem az underclass rétegbe tartoznak), azonban a bűnelkövetési statisztikák mégis indokolttá tennék a legalább elemi védekezést. A terepbejárás során azt tapasztaltuk, hogy a vizsgált dűlőkben a telkek alig háromnegyedét védi kerítés, a Nagy-Bocskai kertben alig 72%-ukat, a Lorántffy-kertben viszont 78% fölötti az

érték. Az arányok jelentősen javulnak, ha azokat a telkeket vizsgáljuk, ahol lakott ingatlan található: ebben az esetben átlagosan 95%-os, míg a Lorántffy-kertben 98%-os a lekerített tulajdonok részesedése (3. ábra).

A telkek, ingatlanok gondozottságának egyik „hivatalos mérőszámának” tekinthetjük a parlagfűvel való szennyezettség mértékét, mivel az esztétikai problémák mellett a tulajdonukat elhanyagolók az érvényben lévő jogszabályok alapján igen komoly pénzbírsággal nézhetnek szembe. Az üresen álló telkek magas számát és arányát figyelembe véve nem meglepő, hogy a parlagfű különösen a Nagy-Bocskai-kertben elterjedt: a vizsgált dűlőkben minden ötödik telken talákoztunk vele. A Lorántffy-kert hozzávetőlegesen 11%-os értéke ugyan jóval kedvezőbb, azonban korántsem minősíthető alacsonynak. Különösen akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy – eredeti feltételezésünkkel ellentétben – a kiterjedt parlagfű-mezők nemcsak az elhagyatott telkekre jellemzőek elsősorban, hanem igen szép számmal fordulnak elő a lakott ingatlanok körül is (az egyik legszennyezettebb telek is ebbe a kategóriába tartozik). A szennyezettség tehát, bár meglehetősen kiterjedt, de természetesen erősen eltérő intenzitású.

3. ábra

A vizsgált dűlőkben található telkek megoszlása szennyezettség alapján

Forrás: Helyszíni terepbejárás adatai alapján saját szerkesztés.

Az építési törmelékkel valamilyen mértékben szennyezett telkek aránya első ránézésre nem magas, hiszen a Nagy-Bocskai-kertben 4,1%, míg a Lorántffy-kertben mindössze 2,4% a részesedésük. Figyelembe kell azonban venni, hogy az építőanyagok nem a már lakott ingatlanok bővítése vagy felújítása nyomán maradnak a

telkeken, sokkal inkább az elhagyott épületek bontásának eredményeként maradnak vissza. Különösen a hidegebb hónapokban fogatkoznak meg az ilyen épületek fából készült építőelemei, először tehát a tüzelőanyagként szolgáló tetők és a nyílászárók, majd az egyéb, hasznosíthatónak vélt darabok elhordása történik meg. Az eredmény hosszabb távon az lesz, hogy csak törmelék marad az egykori épület helyén, a végül nem hasznosított elemeknek pedig más portán lesz ugyanez a sorsuk.

A kommunális hulladékkal látható módon szennyezet telkek száma és aránya szerencsére még alacsonyabb, azonban az eddigi tendenciákkal ellentétben ez arányaiban a Lorántffy-kertben jelent nagyobb problémát. Itt a telkek 3,4%-a érintett, miközben a Nagy-Bocskai-kertben csak a telkek alig 1,5%-a esetében találtunk különböző mennyiségű kommunális hulladékot. Általában 1–2 köbméternyire volt becsülhető a telkeken található háztartási eredetű szennyező anyag, azonban a Lorántffy-kert három – ráadásul egymással szomszédos – telkén meghaladja a tíz köbmétert, ezen belül a leginkább szennyezett eléri a 25 köbméternyi mennyiséget. Mindezek alapján elmondható, hogy a kertségben élők gyakorlatilag kialakították a saját helyi személtlerakójukat.

Az előzőekben ismertetett szennyező források több esetben nem egyedileg, egymástól elszigetelve, hanem különböző kombinációkban jelennek meg. A parlagfű és az építési törmelék együttesen húsz telken fordul elő (Nagy-Bocskai-kert: 15, Lorántffy-kert 5), a parlagfű és a kommunális hulladék páros tíz telken jelenik meg (Nagy-Bocskai: 5, Lorántffy: 5), az építési törmeléket és kommunális hulladékot egyaránt magukon hordozók száma három darab (Nagy-Bocskai: 2, Lorántffy: 1), míg a valamennyi szennyező forrást felvonultatóké a Nagy-Bocskai-kertben négy, a Lorántffy-kertben pedig kettő darab – a mellékletben szereplő térképek a területi elhelyezkedésről is tájékoztatást nyújtanak.

A fentebbi arányokat, valamint a külső megjelenés egyéb szubjektív szempontjait figyelembe véve két csoportra, a gondozottakra és a gondozatlanokra osztottuk a vizsgált dűlőkben található telkeket. Mindezek alapján elmondható, hogy az összes telek 69,7%-a gondozottnak minősíthető, a telkek eleve nagyobb száma miatt legnagyobb részt a Nagy-Bocskai-kertbe koncentrálódva. Míg a Lorántffy-kertben a gondozott telkek részaránya nem éri el a 65%-ot sem, addig az előbbiben meghaladja a 73%-ot (4. ábra).

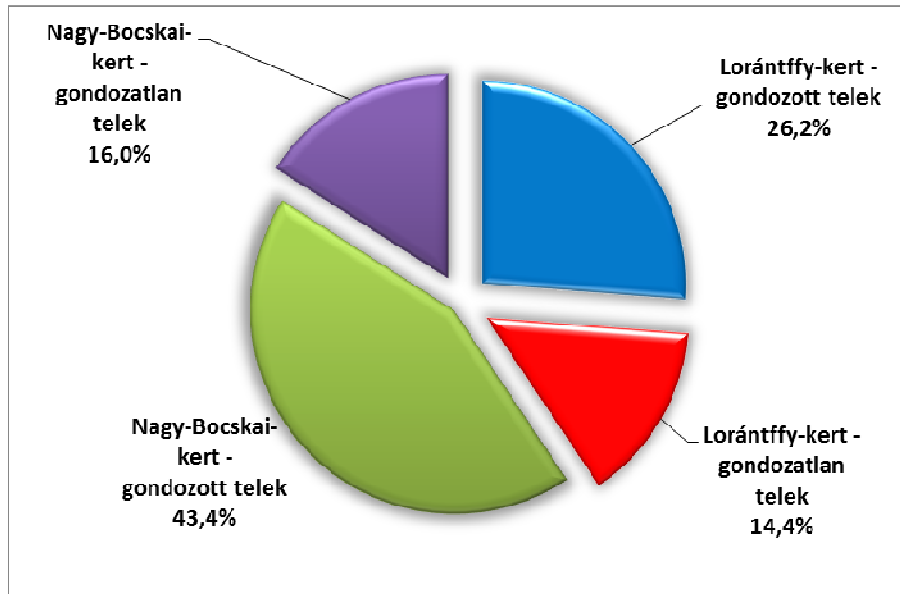
Az egyes telkeken található lakott ingatlanok külső megjelenése alapján ugyancsak elvégeztük a fentebbi csoportosítást, és ebben az esetben már valamelyest kedvezőbb összkép rajzolódott ki – ám érdekes módon fordított területi elrendezésben. Az összes vizsgált ingatlan adatait együttesen bemutató diagram

ezt nem mutatja ugyan, mivel a Nagy-Bocskai-kert magasabb telekszámában ebben az esetben is dominanciát okoz, az összes ingatlan több mint felét az itt található gondozottnak minősített épületek teszik ki. Az adott kertségben található összes ingatlanhoz viszonyítva azonban már a Lorántffy-kert mutat magasabb értéket, konkrétan 79,2%-ot a Nagy-Bocskai 73,4%-ával szemben (5. ábra).

4. ábra

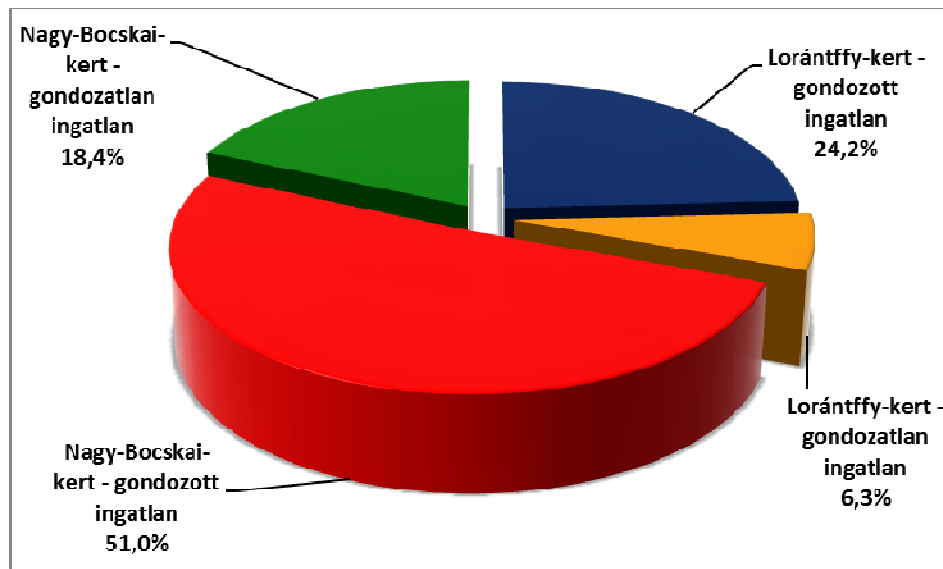
A vizsgált dűlőkben található telkek megoszlása gondozottság szerint

Forrás: Helyszíni terepbejárás adatai alapján saját szerkesztés.

5. ábra

A vizsgált dűlőkben található lakott ingatlanok megoszlása gondozottság szerint

Forrás: Helyszíni terepbejárás adatai alapján saját szerkesztés.

Összességében tehát kijelenthető, hogy az élet- és boldogulási feltételek valóban igen szoros összefüggésben állnak az egyes városrészek elhelyezkedésével, az általuk biztosított lakhatási lehetőségekkel. A szőlőskertek társadalmi szerkezete nagyon sok kedvezőtlen vonást mutat, és determinálja a problémák újratermelődését, a feszültségek fokozódását. A térbeli és társadalmi szegregáció jegyei tehát már hosszabb ideje szemmel láthatóak, és a jelenlegi feltételek mellett további erősödésük prognosztizálható.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az utóbbi évtizedek átalakuló társadalmi-gazdasági viszonyai közepette számos olyan negatív tendencia volt megfigyelhető a város cigány lakosságának körében, amely miatt sokan egyre reménytelenebbnek tekintik a sikeres integrálódás kérdését. Az oktatásban és szociális szférában dolgozók kitartó munkája ellenére az eredmények lassan jelentkeznek, azonban minden területen (oktatás, lakókörnyezet stb.) találunk olyan pozitív példákat, amely követendő mintaként kell, hogy szolgáljon a jövő korosztályai számára. Az elindított folyamatok megtorpanása, esetleg leállása az eddig nehéz munkával elért eredmények gyors elvesztésével járhat, a tapasztalatok arra mutatnak, hogy külső segítség nélkül nagy bizonyossággal a leg pesszimistább forgatókönyvek bekövetkezése valószínűsíthető.

A Hajdúböszörményben élő, egymástól területileg, illetve életformájukban és mentalitásukban is elkülönülő *cigány közösségek között jelentős különbségek* elsősorban abban mutatkoznak meg, hogy mikor érkeztek a városba. A városban eltöltött idő ugyanis erőteljesen befolyásolja a cigány csoportok társadalmi integrációjának mértékét (személyek vagy családok szintjén ez természetesen nem feltétlenül érvényesülő szabályszerűség). Alapvetően eltérő megközelítésmódot követelnek meg a különböző csoportok annak függvényében is, hogy *mennyire van meg bennük az igény az integrálódásra*, a többségi társadalom számára természetes elvárások elfogadására.

Az integrációs folyamat alacsonyabb szintjén lévő csoportok a többségi társadalom számára (és gyakran a kisebbség többi tagja számára is) több problémát okoznak, azonban sokkal nehezebb náluk eredményeket elérni. Ezzel szemben az integrációs folyamat magasabb szintjén állók általában kevésbé jelentkeznek konfliktusforrásként, esetükben a befektetett munka jobb megtérülése valószínű-

sítható. A társadalmi *integráció különböző fokán álló, egymástól élesen elhatárolódó cigány közösségek* helyzetén az ő elvárásaikhoz és lehetőségeikhez igazodó *célzott programok* révén lehet javítani. Ennek megfelelően *különböző megoldások lehetnek eredményesek* a szőlőskertekben, a Déli-Lucernás 200-as és 300-as területén, valamint a többi városrészben elszórtan élő, az integráció magasabb szintjén álló roma családok számára.

A cigány népesség vándorló életformája miatt a történelem korábbi időszakában többször is problémaként merült fel – különösen a cigányság „erőltetett” letelepítése kapcsán –, hogy a lakóhelyük mely településhez/településrészhez köthető. Tipikus volt azokban az időkben, hogy a cigány családok településről-településre vándoroltak, mert sehol nem akarták befogadni őket. Hasonló problémával találkozhatunk ma Hajdúböszörmény külterületén, ahol rövid időn (gyakorlatilag másfél évtizeden) belül nagy számban jelentek meg olyan csoportok, amelyek korábban más városokban/községekben képtelenek voltak az integrációra, vagy valamilyen ok folytán nem is kaptak lehetőséget rá. Ezeknek az embereknek semmilyen kötődésük nincs Hajdúböszörményhez, sokan közülük egyáltalán nem is akarnak integrálódni, másrésztől gyakorlatilag lakhatásra alkalmatlan épületekben élnek. Az újonnan megjelent, a társadalmi konfliktusok lehetőségét magukban hordozó családok óriási terhet rónak mind a városra, mind annak önkormányzatára. A város így maga is a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok körében bekövetkező kedvezőtlen folyamatok elszenvedőjévé vált. Ez a jelenség egyértelműen felveti azt a kérdést, hogy mennyire hagyható magára a városi önkormányzat a kiterjedt területről kiinduló, azonban helyben koncentrálódó probléma kezelésében. A napjainkra kialakult helyzet egyértelműen a *magasabb (elsősorban kormányzati) szintről érkező, célirányos segítséget* tesz szükségessé.

A szegregálódott roma közösségek *asszimilálásra/integrálására* (más városokhoz hasonlóan) az elmúlt évtizedekben több kísérlet is történt, azonban a rendkívül komplex probléma megoldására tett kísérletek nem jártak sikerrel. Ennek elsődleges oka a *források hiánya* volt, és általánosságban is elmondható, hogy az alacsony státuszú lakosság területi koncentrációjának problémája és annak megoldása, a szegregátumok teljes és gyors fölszámolása a hazai társadalmi és gazdasági körülmé-

nyek között települési szinten meghaladja a települések erejét. A probléma mérete és megoldásának sürgető kényszere ellenére saját forrásból semmiképp nem célravezető nagyobb léptékben gondolkodni, *kisebb, a helyi viszonyokhoz maximálisan alkalmazkodó lépések vezethetnek lassabb, ugyanakkor biztosabb eredmények eléréséhez.*

Alapvető probléma, hogy a romák a velük szemben „kívülről” megfogalmazott igényeket nehezen fogadják el, ezért nélkülözhetetlen azoknak a közvetítő személyeknek a szerepe, akikre hallgatnak, s képesek dinamizálni a közösséget. A korábbiakban ilyen szerepet töltött be a vajda, ma leginkább a cigány értelmiségre várna ez a feladat, amelynek keretét adhatnának az önszerveződéssel létrejövő civil szervezetek és egy a mainál hatékonyabban működő cigány kisebbségi önkormányzat.

A cigány származású értelmiség esetében a városban is alapvető problémát jelent, hogy többségük olyan mértékben asszimilálódott a többségi társadalomba, hogy nem tartják a kapcsolatot a számukra már elfogadhatatlan életformát folytató, mélyszegénységben élő cigány csoportokkal, s az utóbbiak sem tekintik közéjük tartozóknak őket. Ezért kiemelt szempont kell, hogy legyen a helyi cigányok által elfogadott, az érdekekben tenni tudó és akaró személyek célzott megkeresése, illetve kifejezetten roma származású segítők kiképzése és foglalkoztatása.

Tipikus jelenségnek tekinthető egy szegregátum felszámolása kapcsán, hogy a társadalmi/környezeti konfliktusokat okozó cigány családok kiköltöztetése a város adott helyén megoldja a problémát, azonban ha az életmódjukon nem sikerül változtatni, *a város egy másik részében új szegregátum jöhet létre, vagy bővíülhet ki.* A lakók elköltöztetésére ezért minden esetben javasolt az érintettek bevonásával mobilizációs programot kialakítani, amely törekszik az újabb szegregátum kialakulásának megelőzésére. Ez a komplex program magában foglalja az alacsony státuszú lakosok területi koncentrációjának megelőzését, az új lakások fenntartási költségeinek alacsony szintjét, meg kell adni a választás lehetőségét (legalább két alternatíva), figyelembe kell venni a családi és egyéni szociális kötıdéseket, s feltétlenül része kell, hogy legyen egy foglalkoztatási és a gyermekek iskolai szocializációját segítő program is.

A városi szegregátumok megszüntetése érdekében a szabad lakóingatlanokkal nem rendelkező városrészekben elsődleges lépés a lakószőrűség csökkentése, vagyis a

lakók új környezetben való elhelyezésének segítése. Ez megtörténhet meglévő bérlakások kiutalásával, illetve az önkormányzat által a lakáspiacon megvett, vagy újonnan épített lakások kiutalásával. A halmozottan hátrányos helyzetű csoportok lakossűrűségének csökkentése, széttelepítése az integráció egyik elengedhetetlen feltétele, azonban egyértelműen előrevetíti, hogy több helyi lakos találkozik hosszabb vagy kedvezőbb esetben rövidebb távon közvetlenül a problémával, amely nagyfokú toleranciát követel meg a részükről. Emiatt a kulcsszerepet kell, hogy kapjon a cigány kisebbség kulturális másságának megismertetése és elfogadtatása. Ebben kiemelt szerepet kaphatnak a cigány hagyományokat, az értékes zenei kultúrát a szélesebb közönség számára bemutató rendezvények.

Sajátos helyzetben vannak szegregátumként a laza településszerkezettel jellemezhető szőlőskerti területek, ahol nem a nagy lakossűrűség, hanem a lakás céljára alkalmatlan ingatlanok jelentik a legnagyobb problémát. Annak megoldására az egyetlen elfogadható választ a gazdasági épületek, sufnik, pajták lakás céljára való hasznosításának felszámolása jelentheti.

A cigány lakosság számára korosztálytól függően *a munka és az iskola világa* lehet kulcs tényező az integrációs folyamat beindításában, ami azonban csak akkor lehet eredményes, ha rendelkezésre áll az a közeg, amelytől átvehetők az integrációhoz szükséges magatartási minták. Ebből a szempontból egyértelműen kudarcra vannak ítélve például az olyan kiegészítő iskolai osztályok, amelyek tanulóinak döntő többsége ugyanabból a hátrányos helyzetű rétegből kerül ki. Hasonló a helyzet a közmunkaprogramok „cigány brigádjaival”. Alapvető szempont kell tehát, hogy a közösség nagyobbik része a többségi társadalom tagjaiból álljon, munkavégzés esetében pedig az is, hogy a munkavégzés ne a legalacsonyabb presztízsértékű legyen.

A szegregátumok kialakulásának egyik meghatározó eleme az *alacsony jövedelemmel rendelkező lakosság átlagosnál lényegesen magasabb aránya*. A megélhetésért folytatott mindennapos küzdelem sokakat arra, hogy hiteleket, a törlesztő részletek feltorlódásával pedig egyre valószínűbb, hogy uzsora hiteleket vegyenek fel. A mélyszegénység további terjedésének elkerülése érdekében fontos lenne az adósságspirálba kerülés megakadályozása, amelynek egyik eszköze

lehet a különböző járandóságok természetben történő folyósítása. Ez kiküszöbölné a szociális segélyekkel való visszaélések további formáit is.

A témaspecifikus elemzések egyértelműen bizonyították az előzetes hipotézist, amely szerint Hajdúböszörmény antiszegregációs programjának következetes végrehajtása, valamint a települést övező kertségi részeken élők felzárkóztatása, azaz a város tradicionális közösséghez való integrációja révén képes lehet felszámolni a jelenlegi kettős társadalmi lét alapjait. Ennek hiányában viszont még hosszú ideig számolni kell az ún. párhuzamos társadalom meglétéből fakadó hátrányos következményekkel, a felzárkózás dinamikáját pedig a további elzárkózás és szegregáció lassíthatja majd. A problémák kezeléséhez azonban további egyre bonyolultabb, egyre átgondoltabb, főként pedig egyre szélesebb rétegeket érintő komplex és integrált cselekvési programok szükségesek, ami viszont már ma is meghaladja egy-egy település finanszírozási lehetőségeit.

6. Az értekezés új, illetve újszerű tudományos eredményei

1. Elmélyült szakirodalmi és széleskörű empirikus vizsgálatokra alapozva *Hajdúböszörményre vonatkozóan elsőként készült a külterületi szegregációs jelenségekről részletes modellértékű vizsgálat*, amely a város történelmi hagyományaira, települési sajátosságaira is tekintettel, a közelmúltban beindult és felerősödött migrációs adatokra alapozva szűr le általános érvényű tanulságokat a lakókörnyezet állapotával, a mélyszegénységgel, a kirekesztődéssel/kirekesztéssel összefüggő új típusú mobilitási folyamatokkal kapcsolatban.
2. *Elsőként sikerült felmérni és főbb jellemzői alapján csoportosítani, illetve térinformatikai módszerekkel (dűlőnkénti részletességgel) ábrázolni a szegregálódott városszéli ún. szőlőskerti településrészek legsűrűbben lakott dűlőiben található telkek és ingatlanok állapotát.*
3. A tudományos elemzések során *egyértelműen igazolódott a hipotézis, hogy Hajdúböszörmény történelmileg öröklött, kivételes és sajátos településszerkezete is elősegítette a társadalmi és térbeli, hátrányos, sőt halmozottan hátrányos helyzetű (elsősorban roma) szegregáció kialakulását, amelyet az elmúlt évtizedek kedvezőtlen folyamatai tovább erősítettek.*
4. Az interjúk és prominenciavizsgálatok eredményei egyértelműen igazolták azt a tudományos hipotézist, amely szerint *a várost övező zártkertekbe irányuló migrációt (bevándorlást) szinte kizárólag a városon kívülről érkezők tartják mozgásban, miután a város egyéb szegregált területeiről gyakorlatilag minimális a kiköltözés.*

5. *A migrációs folyamatok motivációs tényezőit illetően Hajdúböszörmény külterületeit tekintve is bizonyítást nyert az a törvényszerűnek is nevezhető sajátosság, hogy a perifériákról, az elmaradott falusi településekről érkezők migrációjának a célja elsősorban a lehető legolcsóbb megélhetés, lakhatás, az életfeltételek legalább minimális szinten történő biztosítása, a rokoni, identitási tényezők szerepe, semmint az, közelebb kerüljenek a városi életformához.*
6. *A prominencia vizsgálatok eredményeként igazolódott továbbá, hogy a szegregációs folyamatokat erősítő, kívülről jövő migráció mindenekelőtt a mélyszegénységben élő társadalmi csoportokat érinti, akik nem képesek a fel-erősödő ún. „nemzetközi megélhetési migrációba” bekapcsolódni.*
7. *Hajdúböszörmény szegregátumaiban zajló migrációs folyamatok és a kapcsolódó gazdasági-társadalmi jelenségek vizsgálata általános érvénnyel is megerősítette azt az előzetes hipotézist, hogy bár területileg elkülönülő szegregátumokról van szó, a problémák hatásukban egyre nyilvánvalóbban mutatkoznak meg a város egészét érintően is.*
8. *A Hajdúböszörményre irányuló témaspecifikus, jórészt modellértékű vizsgálatok meggyőzően bizonyították, hogy az elmúlt évtizedekben történt tudatos beavatkozások – a legjobb szándékok és a jelentős anyagi és emberi ráfordítások ellenére – a hajdú város esetében sem hozták meg a várt eredményeket.*
9. *A Hajdúböszörményre vonatkozó elemzések is hozzájárultak egy súlyos társadalmi-gazdasági dilemma jobb megértéséhez, illetve megoldásához, nevezetesen, hogy a szegregátumokban élők felzárkóztatása a többségi társadalomhoz, más szóval a jelenlegi párhuzamos, ún. kettős társadalmi lét alapjainak felszámolása, a legalább viszonylagos társadalmi kohézió megteremtése országosan és lokálisan egyaránt fokozott erőfeszítéseket és áldozatokat követel minden irányból.*

7. Felhasznált irodalom

1. Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó Kft., Budapest.
2. Bencsik János (1975): A szőlőskertek építése Hajdúböszörményben. In: *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve II*. Hajdúböszörmény. 219–232.
3. Czibere Ibolya – Fónai Mihály – Pataki János – Zolnai Erika (2002): *Hajdúböszörmény város egészség- és szociálpolitikai koncepciója*. Szakértői zárójelentés. Kézirat.

4. Ferge Zsuzsa (1991): *Variációk a társadalmi integráció témájára. (Szociálpolitika és társadalom)*. T-Twins Kiadó. Budapest.
5. Ferge Zsuzsa (2003): *A kétsebességű Magyarország*. ELTE TáTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék. Budapest.
6. Fónai Mihály – Balogh Éva – Juhász György (2004): *Hajdúböszörmény, az „egészséges város”: egy városi egészségterv céljai és programjai*. Szakértői zárójelentés. Kézirat.
7. Szendrey István (szerk.) (1973): *Hajdúböszörmény története*. Hajdúböszörmény Városi Tanácsa. Debrecen.
8. Tóth Antal (1996): Hajdúböszörmény településmorfológiai képződményeinek változásai a XIX.–XX. században. – *Tér és Társadalom*. 1996/2–3. 111–121. p.
9. Tóth Antal (2007): *A bűnözés térbeli aspektusainak szociálgeográfiai vizsgálata Hajdú-Bihar megyében*. Doktori (Ph.D.) értekezés. Debreceni Egyetem. Debrecen.

7. Publikációk az értekezés témakörében (saját publikációk)

- Mező B. 1998: Egészségügyi és szociális ellátás. In: *Számvetés. Debrecen Megyei Jogú Város önkormányzatának négy éve (1994–1998)*. Szerk.: Baranyi B., Grasselli G. Debrecen: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata. 194–204.
- Mező B. 1998: Oktatás, tudományos, szellemi-kulturális élet. In: *Számvetés. Debrecen Megyei Jogú Város önkormányzatának négy éve (1994–1998)*. Szerk.: Baranyi B., Grasselli G. Debrecen: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata. 227–247.
- Mező B. 1998: Az önkormányzat belső kapcsolatai. In: *Számvetés. Debrecen Megyei Jogú Város önkormányzatának négy éve (1994–1998)*. Szerk.: Baranyi B., Grasselli G. Debrecen: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata. 278–288.
- Mező B. 1999: A városi és a falusi társadalom „szétszakadásának” néhány összefüggése. In: *Az Alföld a XXI. század küszöbén. II. Alföld kongresszus*. Szerk.: Baukó T. Békéscsaba: Nagyalföld Alapítvány. 343–345.
- Mező B. 2000: *Lehetőségek és korlátok a XX. századi társadalomfejlődésben*. – INCO. Első magyar internetes folyóirat az információs korról. <http://www.inco.hu/inco4/fooldal.html>
- Mező B. 2011: Lakáskörülmények és roma szegregációs folyamatok néhány összefüggése Hajdúböszörmény külterületi településrészein. In: *Gazdasági válság – regionális kitekintés*. Szerk.: Csata A. – Elek S. Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Gazdaság- és Humántudományok Kar Gazdaságtudományi Tanszék. Státus Kiadó, Csíkszereda. 203–216.

- Mező B. 2012: A roma szegregációs folyamatok és a lakáskörülmények alakulásának néhány összefüggése Hajdúböszörmény külterületi településrészein. – *Agrártudományi Közlemények*. (Acta Agraria Debreceniensis). 46. 57–61.
- Mező B. 2012: Hajdúböszörmény településszerkezeti sajátosságai és társadalmi folyamatai az ezredforduló után. – *Agrártudományi Közlemények*. (Acta Agraria Debreceniensis). 2012. 49–56.

A kutatási témához közvetlenül nem kapcsolódó publikációk:

- Mező, B.– Baranyi, B.– Dancs, L.– Balcsók, I. 1999: *Borderland Situation and Periferality in the North-Eastern Part of the Great Hungarian Plain*. Pécs: Centre for Regional Studies. 85 p. (Discussion papers, 31.).
- Mező B. – Baranyi B. 1999: A mezőgazdasági termelés minőségi megújításának lehetőségei és esélyei az agrárválság által sújtott Északkelet-Alföld határ menti területein. In: *Agrárjövők alapja a minőség. XLI. Georgikon Napok*. Keszthely, 1999. szeptember 23–24. Összeáll.: Sényi P.-né. Keszthely: Pannon Agrártudományi Egyetem. 38–43.
- Mező B. 2000: A mezőgazdasági üzemek helyzete az Észak-alföldi régió rurális térségeiben. In: *Integrált vidékfejlesztés. V. Falukonferencia*. Szerk.: Kovács T. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja. 157–165.
- Mező B. 2000: Sáránd és a humánszféra. In: Sáránd. Fejezetek a település múltjából és jelenéből. Szerk.: Baranyi B. Sáránd: Sáránd Község Önkormányzata. 75–86. p.
- Mező B. 2000: Az agrárvállalkozások piacképességének társadalmi-gazdasági feltételrendszeréről az Észak-Alföld halmozottan hátrányos határ menti területein. In: *Az agrártermékpiacon és környezetük. Georgikon Napok. Keszthely, 2000. szeptember 21–22. 2. kötet*. Keszthely: Pannon Agrártudományi Egyetem. 5–10.
- Mező B.: *Adalékok a várossiker kérdéséhez. – Mátészalka (Jármi, Ópályi) egy kérdőíves felmérés tükrében*. Magyar Valóság, 5.
<http://www.inco.hu/inco5/valos/cikk0.htm#1>
- Mező B. 2001: A mezőgazdasági vállalkozások helyzete az Észak-Alföld határ menti településein. In: *A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön*. Szerk.: Baranyi B. MTA RKK, Pécs. 232–256.
- Koncz G.– Mező B. 2008: Megújuló energiaforrások szerepe a területfejlesztésben az Észak-alföldi régióban. In: *Regionalitás, területfejlesztés és modernizáció az Észak-alföldi régióban*. Szerk.: Baranyi B.–Nagy J. DE AMTC–MTA RKK, Debrecen. 293–304.